

Nová petrolejka

Chudovcel

Podklady pro úvodní oponentní řízení. Zdůvodnění hlavního úkolu VIII-5-1 "Psychologické zákonitosti vývoje člověka, jeho aktivní úkoly a jeho tvořivé činnosti v socialistické společnosti".

O s n o v a :

1. Zdůvodnění cílů hlavního úkolu.
2. Současný stav světové vědy v dané oblasti.
3. Očekávané výsledky řešení hlavního úkolu.
4. Zdůvodnění plánovaného postupu řešení a vnitřní struktury hlavního úkolu.
5. Mezinárodní spolupráce při řešení hlavního úkolu.
6. Možnosti využití výsledků hlavního úkolu ve společenské praxi.
7. Materiální vybavení a rozpočtové náklady.

Podklady pro úvodní oponentní řízení. Zdůvodnění hlavního úkolu VIII-5-1 "Psychologické zákonitosti vývoje člověka, jeho aktivní úkoly a jeho tvořivé činnosti v socialistické společnosti".

Hlavní pracoviště: Psychologický ústav ČSAV, Praha
Koordinátor: J. Linhart, člen korespondent ČSAV

I. Zdůvodnění cílů hlavního úkolu

Hlavní úkol VIII-5-1 "Psychologické zákonitosti vývoje člověka, jeho aktivní úlohy a jeho tvořivé činnosti v socialistické společnosti" se začleňuje spolu s dalšími hlavními úkoly v rámci stěžejního úkolu VIII-5 "Rozvoj člověka v socialistické společnosti - problémy jeho sociálního prostředí, kulturního života a komunistické výchovy", do programu číslo VIII - "Socialistická společnost v období vědeckotechnické revoluce a v podmínkách třídně rozděleného světa", podle směrnic materiálu předsednictva ÚV KSČ vývoj, současný stav a úkoly společenských věd. Podle usnesení PÚV KSČ "hlavní zaměření psychologického výzkumu musí vycházet ze studia postavení člověka, jeho aktivní úlohy, kterou má jako uvědomělý tvůrce nové společnosti". Z hlavních směrů, vytyčených v tomto dokumentu, zahrnuje plán hlavního úkolu VIII-5-1 pro léta 1976-80 zejména studium zákonitostí činnosti člověka a vývoje lidské osobnosti socialistické společnosti, studium sociálních faktorů utváření psychiky člověka a motivací jeho jednání a zkoumání podmínek optimální výkonnosti člověka v různých pracovních a životních situacích.

Dopis ústředního výboru KSČ k přípravě XV. sjezdu zdůrazňuje, že další úspěšný rozvoj socialistické společnosti je neoddělitelně spjat s hlubokými změnami ve vědomí lidí, s formováním osobnosti socialistického člověka. Život v socialistické společnosti a práce pro společnost vyžaduje aktivní, tvořivý, iniciativní, uvědomělý a cílevědomý přístup. Vyžaduje člověka, který spojuje své osobní zájmy celku, který se ztotožňuje s cíli

svého pracoviště i celé své vlasti. Formování těchto rysů osobnosti a činnosti socialistického člověka je jedním z nejzávažnějších úkolů současnosti i budoucích let. Z toho vyplývají cíle psychologických výzkumů, plánovaných v rámci hlavního úkolu VIII-5-1. Jejich výsledky mají být přínosem a) pro nalezení nejúčinnějších metod rozvoje schopností člověka a jeho osobnosti, b) pro optimalizaci zapojení lidského činitele do procesu tvoření nových materiálních a kulturních hodnot v období pokročilého vědeckotechnického rozvoje socialistické společnosti, c) výzkumy dále přispějí k objasnění povahy lidské tvořivosti; výsledky budou využity v systému komunistické výchovy a v široké sféře společensko-ekonomického řízení.

O využití lidského faktoru usilují ovšem i kapitalistické monopoly. Jejich snahy jsou však jednostranně utilitaristické, přehlížejí specifické stránky vědomé činnosti člověka a nemohou vést k humanizaci lidské práce ani k rozvíjení tvořivých schopností lidí. S tím souvisí, že v buržoasní společnosti, na rozdíl od společnosti socialistické, nejsou vhodné podmínky pro skutečné uplatnění psychologických poznatků ve společenské praxi.

Výzkumy se budou opírat o marxisticko-leninskou teorii a metodologii. Západní psychologické výzkumy nejsou prosty vlivu tamních ekonomicko-společenských vztahů a zobecňující psychologické teoretické publikace nesou nutně znaky buržoasních filozofických směrů. Z těchto důvodů nelze nekriticky přejímat ani deduktivně odvozovat a aplikovat výsledky současné buržoasní psychologie. Pro poznání vývoje člověka, jeho aktivní úkoly a jeho tvořivé činnosti v socialistické společnosti jsou nezbytné nové experimentální a empirické výzkumy i nové teoretické práce, vycházející důsledně z marxistického světového názoru, z dialektické metody i moderní psychologické metodologie a z kvalitativně nových rysů našeho společenského řádu.

V cílech stěžejního úkolu VIII-5 "Rozvoj člověka v socialistické společnosti - problémy jeho sociálního prostředí, kulturního života a komunistické výchovy" představuje hlavní úkol VIII-5-1 významnou součást tematické náplně. Předložený projekt h.ú. VIII-5-1 předpokládá návaznost na důležité výsledky psychologických výzkumů koordinovaných Psychologickým ústavem ČSAV v minulé pětiletce. Zároveň znamená další rozšíření intenzivní kooperace a účelné dělby práce s psychology SSSR a dalších socialistických zemí. V h.ú. VIII-5-1 bude integrována převážná část vědecko-výzkumné produkce psychologů v českých zemích (v ČSR). Řešení si vyžádá koncentraci finančních prostředků, vývoj nových psychologických a matematicko-psychologických metod i efektivní využívání materiálně technické základny, včetně samočinných počítačů.

II. Současný stav světové vědy v dané oblasti

Hlavní úkol VIII-5-1 je zaměřen na problematiku vývoje člověka, psychologie činnosti, učení, řešení problému a rozhodování. Ve svých východiscích se opírá o teorii odrazu, o marxistickou teorii poznání a praxe. Naše pojetí, synteticky zobecněné v několika monografiích, má četné shodné rysy s názory sovětských psychologů Vygotského, Rubinštejna a A. A. Leontjeva. Pojem učení vnáší do kategorie činnosti dynamický a formativní aspekt, jak je to patrné v obecné definici učení: učení pokládáme za procesy vytváření nových složek chování a nových programů činnosti. (Příčinou vzniku učení, jak je to patrné zejména u podmíněných reflexů, je dialektický vztah mezi proměnlivostí životních podmínek a mezi opakováním téže změny.) V lidském učení mají významnou úlohu signalizace, sémiotické vztahy, a zejména se u člověka v jeho biologicko-historickém vývoji vytvořily dvě základní schopnosti: schopnost učit se a schopnost pracovat. V tomto smyslu nelze pojem učení krátkozrace spojovat jen s didaktickými procesy ve škole; zvláště v socialismu vyniká ta skutečnost, že člověk se učí po celý život.

Výzkumy psychologických zákonitostí vývoje člověka, navazující v minulosti na již existující disciplíny dětské psychologie a pedagogické psychologie, dostávají se v poslední době na vyšší úroveň díky stále hlubšímu dialektickému přístupu. Přínosem je zvláště pojetí základních otázek determinace vývoje psychiky interakcí vnitřních a vnějších faktorů se zřetelem k aktivní činnosti lidského subjektu.

V psychologii je dosud nedostatečně rozpracována materialistická teorie odrazu, s níž úzce souvisí teorie informace a reflexní teorie. Kromě zásadních stoupenců teorie odrazu v psychologii (T. Pavlov, Rubinštejn, A. A. Leontjev, Novák, Linhart aj.), má teorie odrazu (zejména na Západě) mnoho odpůrců, a to nejen v behaviorismu, nýbrž i v idealis-

tických kognitivistických teoriích (Barthlett, Piaget aj.).

Buržoasní psychologie zpracovává problémy tvořivého myšlení, cílesměrného chování, iniciativy, pracovních postojů, osobní angažovanosti většinou jako izolovaná témata často jednostranně, bez jednotící teoretické koncepce. Přestože dnes koncepce činnosti jakožto pouhé adaptace k prostředí a behavioristická koncepce S-R chování jsou teoreticky překonány, mají dosud v praxi kapitalistických zemí (ve výrobě, ve výchově pracujících) značný vliv. Vyhovují totiž zde vládnucímu technokratickému způsobu řízení; odtud pak zpětně působí na naši psychologii (viz např. behavioristický pozitivizmus).

Naproti tomu marxistická psychologie věnuje důslednou pozornost procesům specificky lidského uvědomělého řízení činnosti i rozvoje tvořivosti, přičemž se zabývá problémy obecné a sociální psychologie i psychologie osobnosti v jejich vzájemných vazbách. Psychologické otázky teorie činnosti jednotlivce i sociálních skupin a s tím spojených otázek teorie rozhodování, řešení problému, učení a regulace chování tvoří stále silící část současné experimentální i teoretické psychologie v socialistických zemích. Důležité je i řešení vztahu mezi kategorií činnosti a kategorií osobnosti v psychologii. Jak ukazují nové práce v sovětské psychologii (A.A. Leontjev, Lomov, Davydov), je třeba obě kategorie chápat v jejich komplexnější jednotě (Linhart). Obě kategorie, tj. kategorie činnosti i osobnosti, se význačně uplatňují v procesu integrování vědeckých psychologických poznatků a značnou měrou přispívají k marxistickému vymezení předmětu psychologie.

Struktura osobnosti se v intencích marxistického přístupu chápe nově: jako průsečík společenských vztahů i jako výsledek činnosti a její komplexní samoorganizace probíhající v aktivním působení člověka na prostředí. Toto hledisko je ovšem třeba uvést v soulad s evolučním principem, mimo jiné i s výsledky evoluční biologie. Jde tu o dialektické pojetí, k němuž náleží kategorie odrazu, pojem interiorizace a exteriorizace, a to jak v plánu fylogenetickém, tak v plánu ontogene-

tickém a kulturně historickém. Tím se též zdůrazňují dosud ne plně využití myšlenky Vygotského teorie kulturně historického vývoje člověka.

Dosud však nedošlo k přenesení obecné teorie činnosti do poloh analýzy jednotlivých typů lidské činnosti (např. pracovních činností v organizačních a řídicích systémech). Toto přenesení a zobecnění rovněž patří k cílům navrhovaného úkolu. V psychologické literatuře není dosud uspokojivě vysvětleno jak vzniká a jak se řídí lidská činnost. Dřívější hrubě zjednodušující koncepce (na jedné straně behavioristické, mechanistické, na druhé straně teleologické, vitalistické a fenomenologické) jsou někdy nahrazovány idealistickým a pseudokauzálním "kognitivistickým" pojetím, které mylně předpokládá, že po vytvoření představy cíle následuje samostatně aktivita výkonných orgánů. Studie věnované speciálně cílevědomé kontrole plánovitě a cílevědomě činnosti jsou publikovány v poslední době jen sporadicky.

Naproti tomu podnětné názory na specificky lidské způsoby regulace činnosti nacházíme v části nové psychologické literatury o učení, motivaci, struktuře osobnosti a o procesech plánování i kontroly v organizačních systémech. Přínosem pro obecné řešení dané problematiky jsou i studie marxistický a filozofů o lidské činnosti a její sociální determinaci, rovněž práce inspirované kybernetikou, teorií informace a teorií systémů. Soudobá věda přináší poměrně mnoho poznatků jak o sociální percepci, tak o komunikaci neverbální a verbální i o lidské motivaci. Avšak i v této oblasti psychologické literatury postrádáme dosud přesnou analýzu vztahů a přiměřené zobecnění experimentálních nálezů.

III. Očekávané výsledky řešení hlavního úkolu

Procesy psychického vývoje, činnosti, učení, řešení problému a myšlení tvoří základní stavbu lidské psychiky v oblasti poznávacích i výkonových funkcí, jsou základním předpokladem lidské tvořivosti a všech podstatných forem lidské adaptace. Tato problematika na jedné straně souvisí se základními otázkami obecné psychologické teorie (determinanty chování, odraz skutečnosti, hledání a vytváření optimálních strategií řešení, role subjektu v poznání a činnosti), na straně druhé má rovněž značný praktický dosah (zvyšování výkonnosti v práci a učení, efektivizace řízení a organizování atd.). Výsledkem řešení hlavního úkolu VIII-5-1 bude zejména objasnění psychologických a psychofyziologických mechanismů lidské činnosti, rozhodování, řešení problému a učení. Výzkum procesů myšlení bude zkoumán ve vztahu k tvořivé činnosti člověka. Zvláštní zřetel bude věnován vytváření znakových a významových struktur a pojmů jakožto specifické formy odrazu objektivní reality. Rozhodovací procesy budou zkoumány v návaznosti na procesy řešení problému. Blízké souvislosti jednotlivých zpracovávaných témat směřují k vyšší syntéze poznatků základních psychologických kategorií.

Získané poznatky o funkcích a mechanismech procesu psychického vývoje učení, činnosti, řešení problému a rozhodování budou zahrnuty a zpracovány do systemu marxistické psychologie. Plánovaná zkoumání přinesou hlubší objasnění sledovaných procesů v širších souvislostech, se zřetelem k zákonitosti dialektických vztahů mezi individuálními a sociálními faktory. Získaná data mají dále umožnit vytváření příslušných matematických modelů a simulačních programů pro samočinné počítače, kterých pak bude používáno jakožto intenzivních výzkumných metod.

Další přínos úkolu spočívá v získání základních poznatků o vnitřním sepětí sociální determinace těchto procesů a jejich regulační funkce v lidské činnosti a vzájemné interakci mezi lidmi. Teoretickým pojátkem při analýze uvedených procesů bude zřetel ke vzájemnému působení a komunikaci v podmínkách společné činnosti. Výzkumy se zaměří na problém, jakými sociálně psychologickými faktory je zprostředkována sociální determinace

struktury a vývoje lidské činnosti a jakou regulační úlohu mají psychologické faktory ve vztazích mezi lidmi. Budou analyzovány z tohoto hlediska faktory kooperace, komunikace, interakce a motivace, přičemž bude sledován i vývojový zřetel. Řešení úkolu přispěje k získání nových poznatků v sociální, zájmové a hodnotové orientaci, v rozvoji sociálních schopností aj. Dále pak teoretické propracování a experimentální zkoumání vztahů mezi strukturou vlastností osobnosti a různými druhy činnosti, zejména pracovními profesionální a tvůrčí činnosti umělecké. Výsledky práce mají být přínosem k poznání struktury osobnosti, při diferenciální psychologii profesionálních skupin, pro psychologickou diagnostiku, přispět k objasnění adekvátnosti teoretických předpokladů o vzájemných závislostech mezi vlastnostmi osobnosti a činnostmi v systému psychické regulace; má také poukázat na možnosti rozvíjení žádoucích pracovních vlastností.

Výzkum bude zaměřen zejména na studium podmínek zdravého fyzického, psychického a morálního vývoje jedince (na základě analýzy ekonomických, sociálních, ideologických aj. vlivů, které formují jeho psychický vývoj, dále na studium podmínek a psychologických zákonitostí efektivního učení žáka a možností jeho usnadnění (facilitace). Výzkum též přispěje k objasnění jak podmínek racionálního řízení komunistické výchovy a celého výchovně vzdělávacího procesu, tak podmínek optimálního začleňování jedince do života socialistické společnosti.

Specifičnost forem lidské činnosti a jejich změn v práci a učení budeme hledat zejména ve zvláštностech procesů regulace, které chápeme v našem systémovém pojetí v jednotě s předmětností činnosti a s poznávacími procesy. Popis vztahů a přechodů mezi plánem činnosti a jeho uskutečňováním má přispět k odpovědi na dosud otevřenou otázku: jak plán (záměr) generuje a řídí lidské jednání. Z hlediska psychologické teorie jde o vědeckou definici pojmu "psychická regulace", "volní procesy" a "volní vlastnosti" a o určení jejich postavení v pojmovém systému, odpovídajícím struktuře řízení lidského jednání. Poznátky o jednotném principu řízení poznávací i praktické činnosti lidí a poznátky o účasti kognitivních procesů při plánování i při kontrolování

průběhu jednání odhalí neudržitelnost dichotomizace kognitivních procesů a "výkonových aktivit", nesprávnost odtrhávání "vnitřní" a "vnější" činnosti člověka i jednostrannost názorů mnohých psychologů na lidskou motivaci. Vysvětlení vztahů mezi představou cíle (v mysli subjektu) a uskutečňováním cíle (v objektivní realitě) je konkretizací principu kauzality a determinismu při výkladu účelného jednání; konkretizací koncepce vztahů mezi vědomím a činností, mezi aktivním subjektem a prostředím (předmětným a sociálním), ve kterém žije. Zvláště důležitá je zde marxistická koncepce předmětné činnosti. Z těchto hledisek bude dále rozvíjena praktická aplikace ve vedení lidí metodou sociálního aktivního učení. Výsledky analýzy vývoje a funkce individuálních procesů plánování a cílevědomé kontroly jednání jsou potřebné jednak k ověření teoretického modelu struktury systému, který řídí a reguluje lidskou činnost, jednak pro případné zobecnění modelu řízení složitých interaktivních soustav.

V této souvislosti přinese řešení hlavního úkolu VIII-5-1. základní poznatky pro zkvalitnění řízení socialistických organizací z hlediska lidského činitele a přispěje k rozpracování takové koncepce psychologie práce, která by plně odrážela jak socialistické společenské podmínky, tak i hlavní zákonitosti rozvoje vědy a techniky v podmínkách rozvinuté socialistické společnosti. Realizátory výsledků výzkumu budou státní orgány a instituce, zejména ČSAV, příslušná ministerstva v oblasti řízení, ministerstvo zdravotnictví ČSR, ministerstvo zdravotnictví SSR, ministerstvo školství ČSR a ministerstvo školství SSR aj.

IV. Zdůvodnění plánovaného postupu řešení a vnitřní struktury hlavního úkolu

Projekt hlavního úkolu VIII-5-1 navazuje na dosavadní hlavní úkoly VIII-1-6 "Výzkum tvořivé činnosti a heuristických procesů v podmínkách socialistické společnosti" a VIII-4-2 "Biologické a psychologické podmínky utváření člověka v socialistické společnosti", které vycházely ze stěžejních úkolů VIII-1 "Výzkum vědeckotechnické revoluce a jejích společenských a lidských souvislostí se zvláštním zřetelem k rozvoji socialismu" a VIII-4 "Utváření člověka v socialistické společnosti". Této návaznosti bude možno využít také ke koordinaci řešení hlavního úkolu v průběhu pětiletky. Důležitým prostředkem ideově teoretického, metodologického a nakonec i aplikačního sjednocení práce na úkole VIII-5-1 je syntéza předcházejících výzkumných výsledků, obsažená zejména v monografii "Činnost a poznávání". Koordinující funkci budou plnit mimo jiné symposia řešitelů hlavního úkolu, pořádaná každoročně koordinujícím ústavem.

Psychologický ústav ČSAV koordinuje zároveň také hlavní úkol VIII-2-11, který představuje především aplikační vyústění nejdůležitějších experimentálních a teoretických závěrů úkolu VIII-5-1 do oblastí vědeckotechnického rozvoje. Návaznost na jiné paralelně řešené hlavní úkoly SPZV v rámci stěžejního úkolu VIII-5 i v rámci jiných státních výzkumných programů je konkretizována v plánovacím listu úkolu VIII-5-1. Předpokládáme možnost vzájemného sladění a dělby úkolů i možnost vzájemné výměny informací.

Odhalování zákonitostí vývoje a činnosti jedinců a sociálních souborů řídicích složité pracovní a životní situace a rozhodující se v nich je metodologicky velmi náročné. Jde o objektivní, obecně platné zákonitosti ve funkcích složitých, neúplně organizovaných systémů, v nichž působí subjektivní, individuálně bohatě diferencovaná sféra. Jde tu o složitou vazbu souvislostí, pro jejichž studium je za současného stavu jen

částečně rozpracována příslušná metodologie.

Metodologická náročnost plánovaných výzkumných úkolů vyžaduje zahájit práce na nových adekvátních metodách matematicko-psychologických, které se opírají o výsledky klasické i moderní matematiky a moderní techniku samočinných počítačů. Zároveň bude nutno zajistit vývoj nových přístrojových technik, včetně aplikace počítače a systému CAMAC. Budou konstruovány matematicko-logické modely psychických procesů a simulační programy pro počítač. Tyto modely a programy budou používány jako výzkumná psychologická metoda a zároveň umožní využití poznatků psychologie v umělém intelektu (viz zejména dílčí úkol VIII-5-1/1).

Pro úspěšné řešení plánovaných úkolů bude nezbytné vypracovat postupy a nástroje, které umožní odhalovat systémové (potenciální i aktuální) vlastnosti sociálních i osobnostních proměnných, jimiž je determinována a signalizována individuální úroveň schopností a tvořivosti člověka. Vyžaduje to dále pracovat metody spojené se strukturálně funkcionálním přístupem. Tento přístup zdůrazňuje i současná teorie funkčních integrovaných a hierarchických systémů. S tím souvisí nutnost hlubšího chápání kvatifikace v psychologii (dřívější Fischerovo pojetí bylo úzce statistické); psychometrický výzkum se zaměří na problematiku měření, škálování a na vypracování srovnávací metodologie ve vztahu k programovacím metodám.

Při řešení plánovaných úkolů bude důsledně uplatňována komplexnost metodických přístupů: neuropsychologické a psychofyzilogické metody, experimenty v přirozených podmínkách, vícefaktorové laboratorní experimenty, modelování prostřednicetvím programů, informační, matematická a obsahová analýza, genetický rozbor, sociálně-psychologické metody, longitudinální sledování, profesiografické analýzy. Předpokládá se komparování výsledků získaných zkoumáním téhož problému různými metodami a vývoj i ověřování některých speciálních metodických a psychodiagnostických prostředků ve školství a poradenství.

Vnitřní struktura hlavního úkolu VIII-5-1 je uvedena v Plá-
novacím listě a po obsahové stránce je doplněna "Přehledem cílů
jednotlivých dílčích úkolů" (v příloze). Řešení plánovaných
úkolů je limitováno pochopitelně současnými možnostmi vědecko
výzkumné základny našeho oboru, materiálně technickým vybavením
zúčastněných pracovišť i odbornou úrovní a zaměřením předcháze-
jící přípravy výzkumných kádrů. Přesto jsme při zpracování pro-
jektu řešení celého hlavního úkolu a také při rozpisu plánu na
jednotlivé dílčí úkoly dbali o to, aby výzkumy různých řešitelů
byly pokud možno sjednoceny koncepčně, měly náležitou vědeckou
úroveň, a aby skladba hlavního úkolu odpovídala potřebám těsné-
ho spojení teorie s praxí socialistické společnosti. Tyto vzá-
jemné vazby ukazují následující stručné charakteristiky dílčích
úkolů.

Dílčí úkol VIII-5-1/1 "Teoretické a metodologické problémy
studia psychického vývoje člověka a jeho činnosti v rozvinuté
socialistické společnosti" je zaměřen na řešení stěžejních
problémů marxistické psychologie a metodologických otázek dosud
málo rozpracovaných u nás i v zahraničí: využití principů a ka-
tegorií dialektického materialismu v psychologickém výzkumu;
teorie odrazu, teorie informace, logika a poznávací procesy;
výzkum znakových procesů a vytváření významů; studium psychic-
kých procesů z hlediska jednoty subjektivního a objektivního,
studium podmínek činnosti, předmětnosti a tvořivé činnosti;
konstrukce vhodných modelů učení a myšlení; psychofyziologické
studium chování, učení a činnosti člověka; matematická psycho-
logie, vývoj nových přístrojových metod a otázky využívání sa-
močinných počítačů; problémy kvantifikace a psychometrie ve
výzkumu lidské činnosti. Řešení tohoto dílčího úkolu má základ-
ní význam výzkumné práce v dalších dílčích úkolech v rámci
VIII-5-1.

Dílčí úkol VIII-5-1/2 "Dynamika lidské činnosti, učení
a řešení problémů" představuje težiště laboratorních experi-
mentů prováděných na hlavním pracovišti (při využití moderní

techniky, laboratorního počítače, systému CAMAC). Ve struktuře hlavního úkolu je tento dílčí úkol zvláště důležitý svým obsahem i rozsahem. Výsledkem výzkumů bude získání nových poznatků o činnosti, učení, řešení problému, rozhodování a tvořivých procesech jakož i teoretické zobecnění těchto poznatků.

Studium vývoje socialistického člověka a jeho osobnosti zahrne nejenom psychický vývoj člověka v jeho produktivním věku, ale také vývoj a učení dítěte, žáka a mládeže. Tento důležitý a rozsáhlý výzkumný problém bude řešen ve dvou dílčích úkolech: Dílčí úkol VIII-5-1/5 "Osobnost socialistického člověka z hlediska strukturace jeho vlastností" zahrne rozpracování strukturálních a funkčních vztahů mezi osobností člověka a jeho pracovní činností, což je jeden z hlavních úkolů marxistické psychologie. Přínosem d.ú. budou nové poznatky o vlastnostech temperamentu a charakteru, o tvořivé fantazii a dalších rysech osobností u pracovníků různých profesí. Dílčí úkol VIII-5-1/6 "Interakce sociálních a biologických činitelů v psychologickém vývoji" je zaměřen na rozpracování teorie a speciální metodologie vývojové psychologie na základě dat z longitudinálních a transversálních výzkumů. Bude rozpracováno dialektické pojetí interakce, vnitřních a vnějších determinant vývoje a postížen podíl individuálních a společenských trendů při utváření socialistické osobnosti.

V koncepci h.ú. je velmi důležitá téze marxistické psychologie o sociální podmíněnosti individuální psychiky. Sociálně psychologická problematika bude soustředěna v d.ú. VIII-5-1/4 "Sociální determinace lidských činností a sociální interakce". Předmětem d.ú. je studium sociální determinace lidských činností, vzájemné působení a interakce lidí v sociální i pracovní situaci, zkoumání procesů komunikace a zkoumání sociální motivace jednání při práci.

Pojítkem mezi teoretickými, laboratorními a sociálně psychologickými výzkumy zákonitostí lidské činnosti na jedné straně a aplikacemi získaných poznatků zejména v praktické sféře řídicích, pracovních a sportovních činností - má být dílčí úkol

VIII-5-1/3 "Procesy plánování a cílevědomé kontroly činnosti člověka". Vychází z předpokladu, že existuje funkční podobnost mezi systémy řídicími činností skupin a organizací, a že poznatky z těchto oblastí se mohou vzájemně ovlivňovat a doplňovat. Má přispět k objasnění aktivní úlohy člověka a jeho cílevědomé činnosti v socialistické společnosti a podat psychologickou charakteristiku procesů plánování a vědomé kontroly jednání v situaci předvídání výsledků interakce subjektu s prostředím.

Dílčí úkol VIII-5-1/7 "Psychologická analýza pracovních a řídicích činností" vyústí do široké oblasti socioekonomického řízení, ergonomie, inženýrské psychologie, aplikované psychologie práce, v závodním poradenství apod. Cílem tohoto dílčího úkolu je ověřit původní metody analýzy pracovních a řídicích činností z hlediska potřeb rozvoje společenské praxe, nalézt nové prakticky využitelné poznatky pro zkvalitnění řízení socialistických organizací z hlediska lidského činitele.

Konkrétní aplikační cíle má také dílčí úkol VIII-5-1/8 "Psychologické problémy výchovy a péče o zdraví socialistického člověka". Bude navazovat na jiné dílčí úkoly řešící problematiku rozvoje osobnosti, zákonitostí učení a lidské činnosti a zahrnuje mj. tato speciální témata: studium činnosti a osobnosti učitele; příčiny zaostávání žáků; funkce jazykových dovedností ve vyučovací proces; metodologické problémy psychopatologie a psychoterapie psychóz; hodnotové orientace v psychoterapii neuróz; některé explorační modely psychóz a další.

Speciálně zaměřený dílčí úkol VIII-5-1/9 "Teoretické a metodologické problémy psychických regulací v pohybové aktivitě" bude příspěvkem psychologů k řešení důležité problematiky vrcholového sportu. Sama formulace názoru dílčího úkolu naznačuje, že vychází z celkové koncepce hlavního úkolu VIII-5-1 a bude navazovat na řešení dalších dílčích úkolů. Bude studovat regulační funkce v pohybové aktivitě a možnosti využití těchto poznatků při zefektivnění pohybových režimů obyvatelstva ve sportovní činnosti.

Všechny dílčí úkoly zařazené po kolektivní přípravě do struktury VIII-5-1 byly na základě předložených podkladů podrobně posouzeny při úvodní oponentuře dílčích úkolů a oponentní rada je doporučila k zařazení do státního výzkumného plánu na léta 1976-1980. Přikládáme zápis z oponentního řízení konaného 9. 12. 1975 a opis závěrů oponentní rady.

V rámci h.ú. VIII-5-1 probíhá spolupráce s řešitelem d.ú. ing. Perlakim na téma "Sociálně aktivní učení jako metoda řešení konfliktů v pracovní skupině". Tento d.ú. je zařazen do st. plánu ekonomického výzkumu v Bratislavě. (Československý výzkumný ústav práce a sociálních věcí.) Tato spolupráce se ukázala být velmi plodná již v minulé 5. PLP, kdy byly úspěšně aplikovány a rozpracovány některé teoretické poznatky z oblasti učení a realizovány v praxi.

V. Mezinárodní spolupráce při řešení h.ú.

Dosud uzavřené dvoustranné dohody se sovětskými pracovišti těsně navazovaly na úkoly státního plánu VIII-4-2, VIII-1-6, VIII-1-10. Týkaly se výzkumu hlavních teoretických, metodologických a praktických otázek psychologie učení, heuristických procesů a jejich sociálně psychologických aspektů. Byly provedeny společně výzkumy na pražských a moskevských školách výzkumnými metodami vyvinutými v Psychologickém ústavu ČSAV. Společné výzkumy byly prováděny i jinými československými pracovišti. Do smlouvy ČSAV a AN SSSR na příštích 5 let byl začleněn problém 37, "Otázky psychologie: metodologické problémy psychologické vědy; experimentální a teoretický výzkum poznávacích procesů, jejich modelování, psychofyziologické mechanismy učení a řešení problémů; sociální faktory utvářející psychiku člověka".

Byla uzavřena smlouva o tématické spolupráci PsÚ ČSAV s Psychologickým ústavem AN SSSR a Ústavem obecné a pedagogické psychologie APN SSSR. Tématem spolupráce PsÚ ČSAV a Ústavu obecné a pedagogické psychologie APN SSSR je "Analýza procesů učení a řešení problémů a jejich vývojových aspektů". V rámci dvoustranné dohody mezi PsÚ ČSAV a Psychologickým ústavem AN SSSR budou řešeny tyto dílčí úkoly: VIII-5-1/1, VIII-5-1/2, VIII-5-1/3, VIII-5-1/4, VIII-5-1/6. V rámci dvoustranné dohody mezi PsÚ ČSAV a Ústavem obecné a pedagogické psychologie APN SSSR budou řešeny tyto dílčí úkoly: VIII-5-1/1, VIII-5-1/2, VIII-5-1/6, VIII-5-1/8 a VIII-5-1/9. Při řešení úkolu VIII-5-1/1/2 se připravuje rozšíření stávající spolupráce s Ústavem vyšší nervové činnosti AN SSSR v Moskvě (s akademikem E. A. Asratjanem). Navržené téma: "Evoluce odrazu nepodmíněného a podmíněného reflexu ve fylogenezi u zvířat a člověka".

Dosavadní spolupráce probíhaly převážně formou dvoustranných dohod. V r. 1973 se přistoupilo ke komplexnějším formám spolupráce. V červenci 1973 se uskutečnila v Praze konzultační schůzka představitelů psychologických věd ze socialistických zemí k otázkám kooperace a integrace psychologických výzkumů.

Byla ustavena iniciativní pracovní skupina (předseda člen korespondent ČSAV J. Linhart) a další pracovní skupiny. V červnu 1974 se uskutečnila v Praze druhá porada představitelů psychologie ze zemí RVHP, která přispěla ke vzájemné mezinárodní koordinaci prováděných a plánovaných výzkumů. Do mezinárodních vědeckých programů zemí RVHP jsou začleněny tyto dílčí úkoly: VIII-5-1/1, do úkolu RVHP č. 1 - 23. 7 - 1; VIII-5-1/3 do programu "Rozvoj systému řízení socialistického průmyslu a jeho článků", v rámci úkolu č. 1 - 23. 7 "Sociálně psychologické problémy řízení" (koordinátor dr. J. Khol, CSc.); VIII-5-1/4 je součástí dílčího úkolu programu RVHP 1 - 23. 8 - 1 "Výzkum psychologických a sociálních vztahů subjektu a objektu řízení, jejich analýza a metody formování" (koordinátor dr. J. Khol, CSc.); VIII-5-1/7 v rámci úkolů RVHP č. 1 - 23.-1 "Organizace i upravení socialistickými obědňami i podniky", jehož se zúčastní vědeckovýzkumná pracoviště všech socialistických zemí. PsÚ ČSAV se podílel v rámci Čs. účasti na realizaci výzkumu projektu RVHP "Bionika 1975", na programu Bionika se bude podílet i nadále.

V r. 1973 byla uzavřena nová dohoda mezi katedrou psychologie UK v Praze; Psychologickým ústavem ČSAV a psychologickou fakultou Moskevské státní univerzity, která má vést k rozpracování teoretických otázek mozkové činnosti i praktické aplikaci. Plánuje se spolupráce při řešení dílčích úkolů VIII-5-1/3 a VIII-5-1/6.

Byla potvrzena spolupráce s vědeckými pracovišti NDR, MLR na rok 1976. Na spolupráci se budou podílet dílčí úkoly VIII-5-1/1 a VIII-5-1/8. V rámci úkolů VIII-5-1/9 byla dojednána spolupráce s Věševazovým vědeckovýzkumným ústavem tělesné kultury v Moskvě. V rámci úkolu VIII-5-1/8 byla projednána spolupráce s psychologickými a psychiatrickými pracovišti socialistických zemí s družebními zahraničními partnery na úrovni pedagogických fakult v SSSR, NDR, PLR a BLR. Z hlediska mezinárodní spolupráce budou využity zejména výsledky sovětských psychologů,

které se týkají modernizace školské soustavy (V.V. Davydov).
V úkolu VIII-5-1/6 je dále navázána spolupráce se západními
pracovišti prostřednictvím Mezinárodní společnosti pro výzkum
vývoje chování (International Society for the Study of Behavio-
ral Development), v jehož předsednictvu je řešitelka Kotásková.

Při řešení hlavního úkolu VIII-5-1 se uskutečňuje výrazná
orientace na multilaterální spolupráci se socialistickými ze-
měmi.

VI. Předpokládaný přínos výsledků h.ú. pro společenskou praxi

Má-li být psychologický výzkum plodný, musí pomáhat rozvoji jak vědy, tak zejména společenské praxe. V. I. Lenin ve svém boji proti živelnosti a pragmatickému utilitarismu vícekrát zdůraznil význam marxistické teorie, a její úlohy při řízení praxe. Marxisticko-leninský princip jednoty teorie a praxe byl naším základním vodítkem při koncipování náplně hlavního úkolu VIII-5-1 jako celku i při plánování jednotlivých dílčích úkolů. Nejde přitom o nahražování základního výzkumu aplikovaným, nýbrž jde o skutečné rozvinutí psychologické teorie, která vyjadřuje současný stav vědeckého bádání, a která v sobě na základě zasvěceného a odborného přístupu hluboce i pravdivě odráží potřeby praxe socialistické společnosti.

V psychologických výzkumech jsou realizačními výstupy po nejvíce rozborů odborných činností, projekty či programy těchto činností s podklady pro jejich správné provádění. Velmi často musí výzkumný pracovník vstupovat do těchto činností jako metodický vedoucí, konzultant apod. Jde tu o specifickou podobu realizační fáze, která je charakteristická pro současnou psychologii. Tato realizační fáze je aplikací, zároveň však má důležitý gnozeologický aspekt, tj. přispívá k procesu poznání člověka a jeho činnosti.

Vyřešení hlavního plánovaného úkolu VIII-5-1 na konci šesté pětiletky má být přínosem jak pro oblast společenskou, tak i výrobní. Realizace výsledků se předpokládá v systému politicko-ekonomického a společenského řízení a rozhodování, při řízení výrobních procesů, při vedení pracovních kolektivů a jejich přípravě pro náročné úkoly v procesu vědeckotechnického rozvoje a socialistické racionalizace živé práce, v oblasti technické, umělecké a kulturní tvorby, široké oblasti pedagogického působení, ve výchovném poradenství, při vecholovém sportu, ve zdravotnické, soudní penitenciární praxi. Poznatky o psychickém vývoji člověka od narození do stáří a jeho determinantách mají význam pro výchovnou a vzdělávací praxi, od rodinného působení, vlivů kolektivu a autority, širšího sociálního prostředí, školy a dalších

výchovných institucí, až po pracovní podmínky a kolektivy. Jsou důležité pro profylaxi a odstraňování odchylek od zdravého a přiměřeně společensky adaptovaného vývoje nejen v oblasti patologie, ale i u maladaptčních syndromů, delikvence, pasivity, neuvědomělosti, amorálnosti apod. Socialistická společnost vytváří organizační podmínky pro široké uplatnění tvořivé aktivity každého pracovníka. Psychologické vysvětlení "iniciativy" a "cílevědomosti" a přesná charakteristika pozitivních i negativních faktorů ovlivňujících formování těchto důležitých vlastností osobnosti přispěje k nalezení účinných metod pro jejich rozvíjení. Poznatky o působení různých sociálních situací, osobnostních faktorů, aktuálních psychických stavů a motivace na výkonnost a (pracovní nebo sportovní) zdatnost člověka jsou důležité nejen pro zvyšování výkonnosti, ale také pro prevenci negativních psychických stavů. (případně psychosomatických poruch) pro duševní hygienu aj.

Uplatnění získaných poznatků ve společenské praxi je tudíž ve svém celku zaměřeno na zefektivnění výchovně vzdělávací, řídicí a rozhodovací činnosti.

Některé dílčí úkoly jsou přímo zacíleny na konkrétní aplikační oblasti (poradenství, výuka na ZDŠ). Některá témata, např. sociálně aktivní učení, jsou zaměřena na vytvoření intenzivních forem kolektivního řešení problému jak ve sféře výrobní, tak i v oblasti ideově politické.

Znalost struktury sociálně psychologických faktorů pracovního kolektivu a poznatky z oblasti sociálního řízení pracovních kolektivů i výchovy pracovníků facilituje utváření rysů osobnosti podřízených pracovníků i řídicích pracovníků, pomáhá vybrat správné formy pracovní motivace, správné a efektivní formy řídicího jednání vedoucích pracovníků. Uvedené poznatky umožní lépe koordinovat kádrové a personální činnosti vedoucích pracovníků.

Z hlediska zefektivňování výrobního a jiného organizačního dění a jeho řízení je prokazatelné, že dochází na celospolečenské úrovni nejen k posunu těžiště problematiky od výrobních činností k řídicím, ale i od výrobní sféry do sféry předvýrobní. S tím souvisí důraz na projektování a plánování za účasti výzkumu a vědecké teorie. Studium socialistických organizací a institucí, kterých je člověk integrální součástí, se stává nezbytnou součástí komplexní analýzy činnosti člověka a společenské praxe. V nejobecnější rovině jde o to, že člověk od začátku své lidské existence záměrně působí na přírodu (okolní svět), na své životní prostředí, prostřednictvím pracovní činnosti. Tím, že mění vnější svět, mění zároveň sám sebe.

Výsledky řešení úkolu VIII-5-1 budou poskytnuty prostřednictvím cyklické přípravy řídicím pracovníkům. Ti je mohou využít jednak při plánování a kontrole činnosti podřízených (objektů řízení), jednak pro zvýšení osobní výkonnosti. Poznatky o efektivním plánování a dosahování cílů jsou rovněž důležité při aplikaci jedné z moderních metod řízení výrobních organizací: řízení podle programových cílů. V této souvislosti může mít přenesení našich výsledků do praxe přímé důsledky ekonomické.

Jako příklad tématické a aplikační integrace výzkumů prováděných v rámci hlavního úkolu VIII-5-1 (při využití dosavadních výzkumných výsledků a osvědčených metod) uvedeme otázku řešení problémů a rozhodování. Příprava rozhodnutí zahrnuje tematiku řešení problémů, heuristických a algoritmických programů, procesů učení a motivace se zřetelem k volbě optimálního rozhodnutí. Realizace rozhodnutí zahrnuje tematiku cílevědomé kontroly činnosti, aktivace činnosti, vlivu podmínek na modifikaci postupů a prostředků realizace rozhodnutí aj. Poznatky o volbě a uskutečňování rozhodnutí mají bezprostřední (a základní) význam v oblasti řízení a mají proto zajištěnou

(a připravenou) síť realizačních výstupů od rozhodování operátorských až po rozhodování při řízení výrobních a společenských procesů. Matematicko-logické modely a simulační programy psychických procesů při řešení problémů umožňují bezprostřední aplikaci psychologických poznatků v umělém intelektu a prostřednictvím něho v budoucnu i v průmyslu.

Jiným konkrétním příkladem aplikace výzkumů, prováděných v rámci hlavního úkolu VIII-5-1, se týká těch systémů, v nichž jsou realizovány a používány na základě psychologických výzkumů nové metody vzdělání, výchovy, sociálního plánování a komplexní péče o pracující se zřetelem k všestrannému a tvůrčímu rozvoji lidské osobnosti a pracovních kolektivů. Jde především o systémy, uplatňující činnost v procesu učení a spojující její formativní účinky s výsledky kognitivních procesů, dále systémy řídicí sociální vlivy na vývoj člověka a strukturující pracovní a jiné kolektivy. Důležitou úlohu zde má výchova k tvořivosti, jejichž výsledkem je tvůrčí vztah ke skutečnosti a k práci. S tím souvisejí i metody zvyšující celkovou psychosomatickou kondici člověka pro pracovní a další aktivity. Uplatnění výzkumů a teoretických koncepcí úkolu VIII-5-1 v těchto systémech se zaměřuje jak na zvýšení produktivity a metodičnosti práce člověka, tak na sféru jeho uspokojivého, smysluplného a rozvíjeného vnitřního života a prožívání.

Realizátory výsledků výzkumu budou státní orgány a instituce, zejména ČSAV, příslušná ministerstva v oblasti řízení a kádrové práce, MZd, ČSR, MZd SSR, MŠ ČSSR, MŠ SSR a další instituce.